

Dérczy Péter: „sírva az egész”

Pannonhalmi Szemle, 1995. III/3.

A konferencia a téma keretében külön is tárgyalta korunk etikai problémáit. Ezekről adott elő Lord Jakobovits volt londoni főrabbi, Richard Higginson professzor és Schweitzer József budapesti főrabbi.

Összegzésképpen, Stöhr professzor nyomán, Martin Bubert idézem. Ő két mondatban válaszol a párbeszéd problematikájára. Egy alkalommal Ben Gurion megkérdezte tőle: „Voltaképpen miért hisz Ön Istenben?” – „Ha Isten olyan volna – felelte Buber –, *akiről* beszélni lehetne, magam sem hinnék benne. De mivel Isten olyan, *akihez* beszélni lehet, hiszek benne.” Keresztény ember csak ennyit fűz hozzá: Jézustól megtanultuk, hogy beszélhetünk róla, mert beszélhetünk hozzá. (*International Colloquium „Speaking of God today”, International Council of Christians and Jews, 9-12th July, 1995*)

Békés Gellért

„sírva az egész”

Baka István: November angyalához

Éppen húsz éve, hogy Baka István első verseskönyve, a *Magdolna-zápor* megjelent, a *November angyalához* a sorban a hetedik (természetesen a kettő közt prózai kötetek is sorakoznak, így áll össze a húsz év tíz könyve). Baka már 1975-ben is úgy indult, hogy szinte biztosra vehető volt, jelentős költészet alakulásának leszünk tanúi az elkövetkező években. A Baka István-kötetek, úgy vélem, ezt közhely megállapítani, messze igazolták a várakozásokat. Az utóbbi öt évben pedig, ami korábban kevésbé volt rá jellemző, versei is megszapordtak, ám a termés mennyisége nem a minőség rovására nőtt. Csak apró jele ennek, hogy múlt évi gyűjteménye, a *Sztyepan Pehot-*

nij testamentuma elnyerte az év legjobb verseskönyve díját (1993 és 1994 könyvhete között). Ezek azonban csak adatok, arra szolgálnak pusztán, hogy egy negyvenhét éves költő pályájának egy-két mozzanatát villantsák elénk. A *November angyalához* című kötet méltó módon folytatja azt az utat, melyet néhány adattal igyekeztem csak az előbb érzékeltetni; magában hordozza Baka költészetének minden jellegzetes és fontos vonását, miközben térben-időben tovább is tágítja lehetőségeit. S egyszersmind jelentős versekkel gazdagítja a pályáját – és természetesen a magyar kortárs költészetet is.

A könyv egyik legfontosabb karaktere, vagy úgy is mondhatnám, az egész kötet egyik tétje a beszéd, a megszólalás, egyáltalán a szó használatának lehetősége, érvénye, hatalma. Ezt a motívumot e legújabb gyűjteményben erősebbnek érzem, mint akár a *Sztyepan Pehotnij...-ban*, holott már ott sem lehetett nem észrevenni. A beszéd, a nyelv lehetőségeinek kutatása Bakánál egyáltalán nem elméleti megfontoltságú, sokkal inkább érzem megélt, átélt élménynek, mintegy a léttel való szembenézés egyik végső „szempontjának”. Ráadásul kétféleképpen kell értenünk az előző megállapítást. Mindkét vonulat más és más módon fontos. Az egyiket úgy jellemezhetném, hogy a költő mintegy tételesen szól arról, mi maradt egyáltalán, ami még megragadható a világ káoszából; „Csak a szavak” – mondja egyik versének címe, s maga a költemény is erről szól: „tévelygek a szavak között”, ahol minden csak szó már, semmi nem az, ami, vagy ami lehetne. Másutt így fogalmazza ugyanezt: „*olyan/ e vers a sorvégeiről lefoszlott/ a rím s csupán a jambusok kolompját/kongatja*” (*Philoktétész*). Vagy még egy, át-tételesebb példa: „*Most futkosok le és föl mint a fény/ Tükrök között mik egymást tükrözik*” (*Yorick panaszdá-*

la). A másik vonulat, amikor a beszédlehetőség nem *expressis verbis* vetődik fel, hanem maga a teljes forma hordozza problematikuságát, mintegy az egészről szólván. Mire gondolok? Itt megint kettősséget figyelhetünk meg. Egyrészt, s ez köztudott Baka költészetéről, hogy a versek igen szigorú formákban szerveződnek meg. Egyik kitüntetett, szeretettel használt versformája a szonett, de általában is az mondható el, hogy egyszerűbb szerkezeteiben is „minden szigorúan a helyén van”. A strofikus szerkezetek kialakítása, a rímtechnika csiszoltsága, a mérték, az ütem, a jambusok tökéletes ritmusa – mind-mind a szerkezet keménységére, ellenállására utal. Nem sokan büszkélkedhetnek a mai kortárs költészetben azzal, hogy ennyire urai lennének a szavaknak, a formáknak. Csak-hogy: miközben Baka még a magyar helyesírást is (egyébként szokásos módon) megváltoztatja, például rövid magánhangzót ír a versláb kedvéért hosszú helyett, alkalmanként nagyon is, és szándékosan, olykor játékosan megdöccenti, megbillenti ezt a szigorúságot. Például, a sorvégi áthajlásokkal (egyik legjátékosabb megoldása: „*Mit rég kihíztál és csillag-patent- / Ek ezre pattan rajta szét örökön*” (*Yorick visszatér*), ahol is a „patent” a „rend” rímhívóra válaszol); az áthajlás – nemcsak sorközi, de strofikus is –, néha irónikusan, néha kevésbé irónikusan fejezi ki a kételety a tekintetben, hogy valóban formába önthető-e az, amiről beszélünk. Ugyanakkor a szigorú, hogy ne mondjam, fennkölt formákat ez a fajta beszédmód a természetesség felé tereli vissza. Baka versbeszéde amúgy is annyira biztos lejtésű, ám még sincs a végletekig elemelve a hétköznapi beszédmódtól. Azt az érzékelésünket erősíti, hogy – *Szekér* című versének szavaival mondva –: „*A vasszögek s a formába feszített / Abroncs elernyed*

sírva az egész”. A szó, a forma lehetőségeibe „feszített” hit és állandó kételety feszültségében ingadoznak a versek, s így egyszerre tudnak *megszólalni* és ha kell, *elhallgatni* is, vagy legalább ezen elhallgatás realizációját megvillantani.

De közelíthetünk más oldalról is ugyanehhez a problematikához. Nem újdonság ez Baka pályáján, de talán – én legalább is most így érzem – még jobban felerősödött: az álarcos, a szerepszerű versek nagy száma. Például a Hány János-versek, a Yorick-versek vagy a Madách-versek, az orosz versekről pedig már nem is beszélnék, annyira evidenciának számítanak Baka költészetében. A szerepvers, a valakinek a „bőrébe bújás”, a valakinak a nevében, formájában való beszéd mindig arra int: a szöveg burkoltan – szóljon egyébként bármiről is – arról beszél, hogy a megszólalásban valamiféle feszültség van; hogy a megszólalás közvetlensége „csak úgy” nem érhető el, s ezért is szükséges a szerepjátszás. S ez nem is mindig teljes szerepjátszó, olykor csak egy sornyi utalás más költőkre, más korokra, más művekre. Súlyos, tragikus, de e tragikumot palástoló, szemérmesen rejtegető küzdelem zajlik szinte minden egyes versben a megszólalásért. Nemcsak azért palástolt e – nem félek leírni a nagy szót – harc, mert Baka tisztában van e tény – már mint a szó jelentőségének – elbizonytalanodásával; hanem azért is, mert nem egyszerűen filozófiai, nyelvelméleti tudásról van szó (bizonyára arról is, de Baka ezt nem teszi nyílttá). Sokkal inkább egy létszemléleti kérdéstről, problémáról, ami körülbelül így fogalmazható meg: a beszéd ugyan bizonytalan, mégis szólni kell valamilyen módon. Vagy megint másként szólva: „*a semmi és a lét közötti / küszöb*ben” (*Csak a szavak*) megbotolva gondolni arra, mennyi a vers beszélőjének lehetősége. S ez már átvezet – e formákon

túl – a *November angyalához* című verseskönyv végső kérdéseihez.

„*Más e világ nem olyan heroikus*” – szól a *Yorick panaszdalának* egyik sora. A *Yorick visszatér* lényegében ugyanennek a témának egy másik vetületét villantja fel, amikor a beszélő így szólal meg: „*Végül is hogy gondoltad az egész/ Világot hol egészségesebb lett a rész*”. A *November angyalához* verseinek nagy része ezzel az állapottal hadakozik, olykor irónikusan elfogadja a helyzetet, máskor Istennel perlekedik a magára hagyott világ miatt, vagy a világban-létben érzékelhető káosz miatt, a „részé lett egész” miatt. Mindez újabb feszültségforrás e költészetben: a Semmi és a Lét elentéte, az elbukás és kitartás, Isten léte vagy nem-léte azok a pólusok, melyek mentén ez a nagyfeszültségű költészet, és ebben az esetben, ez a könyv megszerveződik. Úgy is mondhatnám, egy „nem oly heroikus világban” miként lehet mégis megőrizni legalább a heroizmus töredékeit, mégpedig úgy, hogy a versbeszéd egyszerre legyen képes tükrözni e küzdelmet s e küzdelem igazi tétjét, s ugyanakkor képes legyen érzékeltetni a valóságos világállapotot. Azaz, a tematikus megszerveződés tragikumát, anélkül, hogy a beszéd egy percre is dagályossá vagy patetikussá válna. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ennek egyik stiláris, de talán jobb, ha azt mondom, szemléleti megnyilvánulása a Baka-versek egy részében feltűnő, korábban nem ennyire erős humor, irónia-önirónia, mely a beszélőt mindig visszatartja attól, hogy ma már elérhetetlen magaslatokba szédüljön, s kicsúszson ellenőrzése alól a szó; s erre nincs is szüksége, a Baka-versek poétikája eleve szavatolja a finom egyensúlyt tragikum és prózaiság között.) A tragikumot egy másik idézettel is szeretném megvilágítani, a *Vadszőlő* két sorával: „*Ha kifelé bezárul minden ut,/ Itt legbelül lesz tágasabb a*

tér”. Számomra ezek a sorok jelzik egyértelműen, hogy milyen pozícióból szól hozzánk a Baka-vers beszélője: ez a beszélő nem lát a világban olyan pontokat, melyekben meg tudna kapaszkodni, ezért személyiségébe zárkózik, de úgy, hogy egyrészt ezt a személyiséget minden egyéb rész-egész problémával ellentétben egésznek, egységesnek tételezi, anélkül azonban, hogy e személyiséget végtelenné változtatná, illetve végletesen kiterjesztené. Itt érzékelhető leginkább a szerepjátszó versek jelentősége, hiszen ezek olyan megszólalást is lehetővé tesznek, mely egyébként nem lenne lehetséges. A beszélő másik pozíciója, összefüggésben az előzővel, a halál, az elmúlás, a semmivé válás gondolatának érzékeltetése. Sajátos módon azonban e pozíció illetve az ebből eredő beszédmód is abszolút ellenőrzés alatt áll. Baka úgy képes felmutatni az elmúlás, a semmi tragédiáját, hogy összefonódik egyfajta, létből vett humorral (gondoljunk Hány „prüsszentő halálára” a *Hány János búcsúpoharában*), vagy, s ez még nagyobb feszültséget teremt, a testi szerelem jeleneivel, gondolatával (pl. *Carmen*, *Pügmalion*). Egyszerre, együttesen intenzívek tehát a halálgondolat s az élet hétköznapi vagy kevésbé hétköznapi pillanatai. Végül is talán ez magyarázza azt a sokféle feszültséget, ellentéteken át kibontakozó versbeszédet, mely a *November angyalához* verseinek magas szintű szintéziséhez vezet. A Baka-versek úgy képesek tehát értéket állítani, hogy ugyanakkor megmutatják ennek lehetetlenségét, vagy majdnem lehetetlenségét; képesek összetartani egy személyiséget, miközben tisztán és pontosan szólnak a személyiség korlátairól. Megmutatják a viszonylagosságot, de erősebben utalnak a küzdelemre e viszonylagosság ellen. Nem lehet véletlen, sőt nagyon is tudatos, hogy a kötetnek szinte a

közepén foglal helyet a három Madách-szonett, *Tél Alsósztrégován* címmel.

S akkor talán erről nem is kell többet írni. (*Jelenkor*, Pécs, 1995)

Dérczy Péter

vagy ideológiai felfogású emberek találkoztak egymással, akkor e találkozás általában konfrontációhoz vezetett: a szemben álló felek megpróbálták fizikailag vagy szellemileg felülkerekedni egymáson. A dialógus ezzel szemben nem vita, nem konfrontáció. A dialógus-